

ارائه الگویی جهت توسعه گردشگری پایدار در جزیره قشم با تمرکز بر چشم‌اندازها و

چالش‌های گردشگری طبیعی

ناصر رجبی
دانشجوی دکتری مدیریت بازرگانی، گرایش بازاریابی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد قشم، قشم، ایران
وحیدرضا میرابی^۱
دانشیار گروه مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، تهران، ایران
خسرو مرادی شهدادی
استادیار گروه مدیریت، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد قشم، قشم، ایران

دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۳۱ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۲۴

چکیده: هدف این پژوهش، ارائه الگویی جهت توسعه گردشگری پایدار در جزیره قشم با تمرکز بر چشم‌اندازها و چالش‌های گردشگری طبیعی (اکوتوریسم) می‌باشد. این پژوهش در چارچوب رویکرد کیفی و با به‌کارگیری روش تحقیق داده‌بنیاد انجام گرفته است. ابزار جمع‌آوری داده‌ها، مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته بوده و به‌منظور گردآوری اطلاعات، با به‌کارگیری روش نمونه‌گیری گلوله برفی با ۱۹ نفر از خبرگان، مدیران، کارشناسان و متخصصین حوزه گردشگری، هتلداران، آژانس‌های مسافرتی، تورگردی و بوم‌گردی‌ها مصاحبه انجام شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها در سه مرحله کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی انجام گرفت. بر اساس آن، مدل کیفی پژوهش طراحی شد. نتایج پژوهش حاضر، نشان‌دهنده استخراج بالغ بر ۲۰۷ کدباز، ۶۸ خرده‌مقوله یا مفهوم و ۱۴ مقوله استخراج و ویژگی‌های آن‌ها شناسایی شد که بکارگیری و توجه به همه آن‌ها به صورت توأمان می‌تواند شرایط دستیابی به گردشگری پایدار در جزیره قشم با تمرکز بر چشم‌اندازها و چالش‌های گردشگری طبیعی را فراهم کند. براساس نتایج این پژوهش، مقوله اصلی در این پژوهش را گردشگری پایدار در جزیره قشم با تمرکز بر چشم‌اندازها و چالش‌های گردشگری طبیعی تشکیل می‌دهد. براساس نتایج این تحقیق علل (شرایط علی) ایجاد این مقوله، عبارتند از: عوامل فرهنگی و اجتماعی، پتانسیل جزیره قشم برای گردشگری و عوامل اقتصادی و سیاسی. جهت اجرای موثر گردشگری پایدار در جزیره قشم، برخی از راهبردها و راهکارهای پیشنهادی خبرگان شامل هدف‌گذاری و تعیین استراتژی جهت رسیدن به هدف، آموزش و فرهنگ‌سازی و فراهم نمودن زیرساخت‌های مناسب برای گردشگری که در این میان، موقعیت جغرافیایی، ظرفیت و امکانات بالقوه قشم و ژئوسایت‌ها می‌تواند زمینه اجرای آن‌ها را فراهم آورد. در نهایت اجرای این راهبردها، پیامدهای از قبیل توسعه گردشگری پایدار، ارتقای شاخص‌های جهانی گردشگری نسبت به جزیره قشم و ایران، ارتقای فرهنگ و تبادل فرهنگی و ارزآوری و توسعه اقتصادی را به همراه خواهد داشت که همگی این پیامدها مطلوب می‌باشد.

واژگان کلیدی: گردشگری پایدار، اکوتوریسم، گردشگری طبیعی، جزیره قشم

۱- مقدمه

امروزه صنعت گردشگری یکی از بزرگترین و پرمنفعت‌ترین صنایع در اقتصاد جهان است. مطالعه بخش گردشگری به‌عنوان کاتالیزوری برای تحریک رشد اقتصادی، بهبود مناطق توسعه‌نیافته و ارتقای سطح زندگی جوامع محلی موردتوجه قرار گرفته است (2017, Stoffelen & Vannest). شناخت پتانسیل‌های مناطق گردشگری بسیار دشوار است و اغلب با یک شکاف عملیاتی مشخص می‌شود (Bohlin et al., 2016). از این رو کشورهای مختلف در تلاش‌اند با آماده کردن و با ارزش کردن جاذبه‌های گردشگری در مناطق دارای قابلیت، فرصت رضایت‌مندی و بهره‌مندی از ابعاد مثبت این صنعت را فراهم کنند (Rosentraub & Joo, 2009). مناطق آزاد تجاری، از جمله مناطقی هستند که یکی از اهداف عمده ایجاد و توسعه آن‌ها افزایش گردشگری و جذب گردشگر می‌باشد. یکی از راهبردهای مهم در راستای تحقق اهداف مناطق آزاد، توسعه فعالیت‌های گردشگری در این مناطق می‌باشد. علی‌رغم پیش‌بینی‌های انجام شده در قالب برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور هنوز توسعه برخی از استان‌ها با مسائل و چالش‌های اقتصادی مواجه است؛ زیرا راهبردهای گذشته در زمینه توسعه و کارآفرینی موفقیت‌آمیز نبوده یا نتوانسته‌اند مسائلی از قبیل فقر، اشتغال، بهداشت، امنیت غذایی و پایداری محیط‌زیست را به نحو مطلوبی تأمین کنند. این راهبردها در توزیع منافع حاصل از رشد و توسعه نیز موفق نبوده و سبب ایجاد مشکلات متعددی برای نواحی، به‌خصوص نواحی روستایی شده‌اند. یکی از راهبردهایی که اخیراً در اغلب کشورهای جهان موردتوجه قرار گرفته، توسعه و گسترش طبیعت‌گردی در نواحی محروم و دارای پتانسیل‌های لازم برای گسترش گردشگری است (رضایان و همکاران، ۱۳۹۲). در این راستا بسیاری از کشورها به ایجاد مناطق آزاد و توسعه زیرساخت‌های گردشگری در آن‌ها روی آورده‌اند و بر این باورند که منطقه آزاد می‌تواند یاری‌دهنده

آنان در رهایی از فقر و عقب‌ماندگی باشد؛ زیرا مناطق آزاد تجاری به دلیل معافیت‌های مالیاتی و حذف قوانین دست و پاگیر اداری، وجود سرمایه‌گذاران خارجی و داخلی، تعاملات و روابط بین‌المللی، وجود زیرساخت‌ها و امکانات و انگیزه‌های لازم و حضور مسافران و گردشگران و روابط گسترده شبکه جهانی و ... مناسب‌ترین مناطق برای توسعه گردشگری کشورها می‌باشند و با داشتن قابلیت‌هایی در جهت افزایش صادرات، اشتغال‌زایی، جذب سرمایه‌گذاری خارجی و داخلی می‌توانند نقش مهمی در اقتصاد کشور و منطقه ایفا کنند و همچنین ساختار اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و قوانین حاکم بر آنها می‌تواند بستر مناسبی برای توسعه گردشگری را مهیا نماید. از این‌رو نگاهی به جایگاه گردشگری در منطقه آزاد کشور می‌تواند نقش مهمی را در نحوه برنامه ریزی و اتخاذ تصمیمات متناسب با قابلیت‌های این مناطق را در جهت توسعه و نیل به اهداف موردنظر را فراهم آورد، هرچند ماهیت ابتدایی و اصل پیدایش این مناطق بر اساس مؤلفه‌های اقتصادی شکل گرفته است، اما سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها و استفاده بالقوه منطقه‌ای به منظور توسعه گردشگری از اهمیت خاصی برخوردار است (قادری و همکاران، ۱۳۹۰). تجربیات دیگر مناطق جهان نیز نشان داده است که توسعه گردشگری در هر منطقه موجب رشد و پیشرفت اقتصادی- اجتماعی آن ناحیه گردیده است، بدین منظور گسترش صنعت گردشگری به‌عنوان صنعتی فرابخش که با حوزه‌های مختلف نظیر اقتصاد، کشاورزی، فرهنگ، محیط‌زیست و خدمات در تعامل است، می‌تواند به‌عنوان یکی از ابزارهای اصلی توسعه مورد توجه قرار گیرد (قربان‌نیا خیبری و همکاران، ۲۰۱۹).

امروزه در جهان حفاظت از مناطق ساحلی و زیستگاه‌های موجود در آنها از اهمیت بالایی برخوردار می‌باشد و در چند سال اخیر کشور های زیادی این بوم‌سازگان را به شبکه مناطق حفاظت شده خود افزوده‌اند. در کشور ما علی‌رغم وجود نوار ساحلی گسترده (۲۴۰۰ کیلومتر) توجه کافی به حفاظت سواحل نمی‌شود

و اکثر مناطق حفاظت شده کشور ما را خشکی‌ها تشکیل می‌دهند (جورکش، ۱۳۹۱). از طرفی جزیره قشم بزرگترین جزیره خلیج فارس ضمن دارا بودن جاذبه‌های بی‌شمار طبیعی و فرهنگی متأسفانه به دلیل عدم معرفی مناسب، کمبودهای ساختاری و نبود یک برنامه مدیریت نتوانسته در خصوص جذب گردشگر به طور شایسته عمل نماید. بررسی پژوهش‌ها در زمینه شناسایی فرصت‌ها، چالش‌ها و عوامل مؤثر بر برنامه‌ریزی راهبردی گردشگری طبیعی منطقه آزاد قشم نشان‌دهنده کم بودن مطالعات در این خصوص می‌باشد. با توجه به مطالب بیان شده در این منطقه، در قالب بررسی پتانسیل‌ها، چالش‌ها و فرصت‌های گردشگری منطقه و ارائه یک مدل برای برنامه‌ریزی راهبردی گردشگری طبیعی است. در این تحقیق تلاش گردیده است ضمن بررسی پتانسیل‌ها، چالش‌ها و فرصت‌های گردشگری منطقه با تأکید بر گردشگری پایدار به این معنا که مسافرت مسئولانه و هدفمند در طبیعت به نحوی که از محیط حفاظت شود و به رفاه مردم بومی خدشه وارد نیاید، با استفاده از روش داده بنیاد (گراند تئوری)، مدلی جهت توسعه پایدار صنعت گردشگری طبیعی ارائه گردد.

این تحقیق در پی پاسخگویی به سؤالات زیر می‌باشد:

شرایط علی توسعه گردشگری پایدار در جزیره قشم با تمرکز بر چشم‌اندازها و چالش‌های گردشگری طبیعی (اکوتوریسم) چه اثری دارد؟

ویژگی‌های زمینه‌ای در میل به راهبردها و تعاملات توسعه گردشگری پایدار در جزیره قشم با تمرکز بر چشم‌اندازها و چالش‌های گردشگری طبیعی (اکوتوریسم) چه اثری دارد؟

عوامل مداخله‌گر در میل به راهبردها و تعاملات توسعه گردشگری پایدار در جزیره قشم با تمرکز بر چشم‌اندازها و چالش‌های گردشگری طبیعی (اکوتوریسم) چه اثری دارد؟

پدیده اصلی در میل به راهبردها و تعاملات توسعه گردشگری پایدار در جزیره قشم با تمرکز بر چشم‌اندازها و چالش‌های گردشگری طبیعی (اکوتوریسم) چه اثری دارد؟

راهبردها و تعاملات در میل به توسعه گردشگری پایدار در جزیره قشم با تمرکز بر چشم‌اندازها و چالش‌های گردشگری طبیعی (اکوتوریسم) چه اثری دارد؟

۲- پیشینه پژوهش

الف) پژوهش‌های خارجی

کلیتان^۱ و همکاران (۲۰۲۱) در پژوهشی با عنوان «اکوتوریسم و توسعه پایدار، چشم‌انداز اوکراین» تأثیر اکوتوریسم را بر مؤلفه‌های اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی توسعه پایدار تحلیل کردند. نتایج نشان دادند برای شناسایی و جلوگیری از همه پیامدهای منفی گردشگری در اوکراین، ایجاد رصدخانه‌های گردشگری (با استفاده از تجربه خارجی) ضروری است. باید عملکرد این رصدخانه‌ها، در سیستم ملی نظارت بر محیط‌زیست و نظارت مالی ادغام شود. توسعه بیشتر این نوع گردشگری در اوکراین مستلزم سرمایه‌گذاری و حمایت بیشتر دولت است. بنابراین، تعدیل پایه مالیات گردشگری، توسعه و اجرای سیستم مشوق‌های مالیاتی برای مشاغل کوچک در اکوتوریسم و افزایش تمرکززدایی مالی به طوری که مالیات زیست‌محیطی در اختیار جوامع محلی و در نتیجه اکوسیستم‌های محلی باقی بماند، ضروری است.

برندفول کابینه^۲ و همکاران (۲۰۲۱) پژوهشی با عنوان «جهانی سازی اکوتوریسم: تحلیلی از سیاست‌ها و دیدگاه‌های کارشناسی» انجام داده‌اند. تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان داد که بین اسناد ملی گردشگری و اجرا و عمل اکوتوریسم ارتباط وجود ندارد، زیرا اقدامات اکوتوریسم با مفاد اسناد گردشگری سازگار نیست و راهبردهای اجرایی وجود ندارد. تعدادی از عوامل محلی که از مصاحبه‌ها به عنوان عوامل مشارکت‌کننده به دست

آمدند عبارتند از: عدم قطعیت تصرف زمین، نوسانات فصلی تقاضا، کالایی دیدن اکوتوریسم و ظرفیت‌سازی محدود. در انتها توصیه‌هایی برای بهبود وضعیت ارائه شده است.

واندیراد^۱ و همکاران (۲۰۲۰) در پژوهشی با عنوان «همکاری ذینفعان به عنوان یک عامل اصلی برای توسعه پایدار اکوتوریسم در کشورهای در حال توسعه» بیان می‌کنند که از میان عوامل مختلفی که در ادبیات به‌عنوان مانع موفقیت اکوتوریسم گزارش شده است، فقدان همکاری مؤثر ذینفعان ویژگی برجسته‌ای دارد. این مطالعه بر اساس نظریه‌های سهامداران و همکاری و بر اساس اصول خط پایانی سه‌گانه، برای بررسی مشارکت‌های ذینفعان در اکوتوریسم پایدار است. در این تحقیق، محققان یک طرح تحقیقاتی اکتشافی را انجام دادند و مصاحبه‌های عمیق با ذینفعان و بحث‌های گروهی متمرکز بین سال‌های ۲۰۱۶ و ۲۰۱۸ انجام دادند و نتیجه می‌گیرد، در مقاصد با منابع ضعیف و دورافتاده، عدم توانمندسازی و مشارکت جوامع، اکوتوریسم را تضعیف می‌کند و بقای بلندمدت اکوسیستم‌ها و خود جوامع را به خطر می‌اندازد.

کومارمیلیک^۲ و همکاران (۲۰۲۰)، در مقاله‌ای به بررسی توسعه پایدار اکوتوریسم در جزیره رامسوارام پرداختند. نتایج نشان دادند رامسوارام با مشکلات زیادی در رابطه با سطح رضایت بازدیدکنندگان از عادت غذایی منحصربه‌فرد، مسکن و خدمات از جمله آلودگی مواجه است. اگر دولت محلی می‌خواهد توسعه پایدار اکوتوریسم را از طریق استراتژی‌های درست یا مشخص ترویج کند، باید روی نقاط ضعف و فرصت‌هایی کار کند که اثرات زیست‌محیطی را کاهش دهد و همچنین کیفیت خدمات را ارائه کند و مکان را به کانون گردشگری استراتژیک تبدیل کند.

ب) پژوهش‌های داخلی

علیزاده و همکاران (۱۴۰۰) در تحقیقی با عنوان «تعیین راهبردهای توسعه گردشگری پایدار در نواحی

ساحلی با تأکید بر گردشگری طبیعت‌محور، مطالعه موردی: منطقه ساحلی بندر مقام تا بندر حسینه در استان هرمزگان» نشان دادند که راهبردهایی همچون فراهم آوردن تجهیزات و تسهیلات گردشگری طبیعت‌محور در سواحل منطقه، ارائه تجهیزات تفریحات و ورزش‌های آبی در سواحل منطقه و هدایت گردشگران طبیعت‌محور استان فارس، جزیره کیش و کشورهای حاشیه خلیج فارس به منطقه، به ترتیب بیشترین امتیازات را به خود اختصاص دادند. یافته‌های این پژوهش می‌تواند به منظور برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری طبیعت‌محور و به دنبال آن دستیابی به توسعه پایدار در این منطقه مدنظر مدیران، تصمیم‌گیران و برنامه‌ریزان قرار گیرد.

مشکینی و همکاران (۱۳۹۹) در تحقیقی با عنوان «الگوی توسعه گردشگری مرزی مناطق آزاد تجاری، مطالعه موردی: منطقه آزاد قشم»، راهبردهای مناسب برای توسعه گردشگری منطقه آزاد تجاری قشم در راستای افزایش گردشگر و به تبع آن توسعه همه‌جانبه، رفع محرومیت ساکنان بومی، ایجاد امنیت مرزی و درآمد پایدار شناسایی کردند. نتایج پژوهش نشان داد بین راهبردهای SA، راهبرد بهره‌گیری از جاذبه‌های فرهنگی، دریایی و طبیعی جهت تبدیل شدن به قطب گردشگری منطقه، در بین راهبرد SR، راهبرد گسترش دفاتر گردشگری، راه‌اندازی مرکز اطلاعات و ایجاد سرویس‌های اینترنتی در منطقه جهت معرفی و تبلیغ مراکز گردشگری، در بین راهبردهای OA، راهبرد بهره‌گیری از موقعیت استراتژیکی، ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی منطقه به منظور توسعه گردشگری و معرفی آن به عنوان قطب گردشگری در خاورمیانه و در بین راهبردهای OR، راهبرد ایجاد بازارچه‌های هفتگی و برگزاری نمایشگاه‌های فرامنطقه‌ای به منظور معرفی محصولات و تولیدات محلی و بومی منطقه به عنوان مهمترین راهبردهای توسعه صنعت گردشگری برای منطقه آزاد قشم محسوب می‌شوند.

عوامل ساختاری و عوامل زمینه‌ای رتبه اول تا سوم را کسب کرده‌اند.

۳- مبانی نظری

به نظر پیرلاروس^۱ توریسم، مسافرت به منظور تفریح و لذت است و توریست کسی است که برای خشنودی خود و لذت بردن مسافرت می‌کند (رضایان و همکاران، ۱۳۹۲). سازمان جهانی جهانگردی توریسم را مجموعه کارهایی که یک فرد در سفر و در مکانی غیر از محیط عادی خود انجام می‌دهد. این سفر بیش از یک سال طول نمی‌کشد و هدف آن سرگرمی، تفریح، استراحت، ورزش و فعالیت‌هایی از این قبیل است.

اکوتوریسم کوتاه شده عبارت *Tourism Ecological* است که در زبان فارسی طبیعت‌گردی نام گرفته و گرایشی نو و پدیده‌ای نسبتاً تازه در صنعت جهانگردی است. اینگونه از جهانگردی‌ها، فعالیت‌های فراغتی انسان را بیشتر در طبیعت امکان‌پذیر می‌سازد و مبتنی بر مسافرت‌های هدفمند همراه با دیدار و برداشت‌های فرهنگی و معنوی از جاذبه‌های طبیعی و لذت جویی از پدیده‌های گوناگون آن است (رضایان و همکاران، ۱۳۹۲). اکوتوریسم یا گردشگری در طبیعت گونه‌ای از گردشگری است که در آن گردشگران برای دیدن از مناطق طبیعی خالی از سکنه در جهان سفر می‌کند و به تماشای گیاهان و پرندگان و ماهی‌ها و دیگر جانوران می‌پردازند. به این گونه از گردشگران که به دیدن از زیست بوم و طبیعت زنده می‌پردازند اکوتوریست یا بوم‌گردشگر گفته شده است. برای بسیاری از سازمان‌های محیطی و توسعه‌ای، اکوتوریسم به عنوان بخشی از گردشگری پایدار تلقی می‌شود که گاهی از آن به گردشگری طبیعی نیز یاد می‌کنند (حاتمی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۳).

اهداف توسعه پایدار در سال ۲۰۱۵ مورد اجماع همه کشورهای عضو سازمان ملل قرار گرفتند. تأمین

کیانی و کیانی (۱۳۹۸) در مقایسه تحلیلی قشم و آنتالیا به منظور ارائه راهبردهای توسعه گردشگری پیشنهاد می‌کنند با معرفی پتانسیل‌های این صنعت و ترسیم چشم‌انداز روشن اقتصادی آن و تبلیغات در سطح کشورهای جهان و سیاست‌های خارجی و روابط بین‌الملل در این زمینه، استفاده از تجربیات مثبت کشورهای در زمینه و شناسایی پتانسیل‌های و جاذبه‌های مکان‌های گردشگری و برگزاری سمینارهای و کنفرانس‌های بین‌المللی در زمینه جذب گردشگر و رغبت و علاقه بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در ایجاد امکانات رفاهی ساخت هتل‌ها، اقامتگاه‌ها و رستوران‌های توریستی و ... در منطقه را برانگیخت. با برنامه‌ریزی و مطالعه دقیق، استفاده مناسب از ظرفیت‌های این صنعت و سرمایه‌گذاری در این زمینه، تجربیات متخصصان این صنعت و تجربیات این کشورها در زمینه جذب گردشگر شاهد پیشرفت و بهبود وضعیت اقتصادی ایران و به خصوص ساکنان منطقه آزاد جزیره قشم بود.

دهقان و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات در توسعه اکوتوریسم پایدار روستایی جزیره قشم» نشان دادند، توسعه اکوتوریسم روستایی جزیره قشم باید براساس استراتژی‌های تغییر جهت با تمرکز بر فناوری اطلاعات و ارتباطات مورد برنامه‌ریزی و بازنگری قرار گیرد. امیری و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله «شناسایی عوامل مؤثر بر بازاریابی گردشگری و ارائه مدل مناسب اکوتوریسم و گردشگری روستایی (مورد مطالعه: استان هرمزگان)» نشان دادند که متغیرهای ساختاری، رفتاری و زمینه‌ای بر بازاریابی گردشگری تأثیر دارد. بنابراین هر سه متغیر، به عنوان متغیرهای اصلی شناسایی شدند. رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر بازاریابی گردشگری روستایی و اکوتوریسم انجام و در نهایت مشخص شد عوامل رفتاری،

رشد و توسعه در هر زمینه‌ای از جمله گردشگری، نیازمند برنامه‌ریزی خردمندانانه‌ای است تا ضمن به حداقل رساندن آسیب‌ها و هزینه‌ها، بتوان منافع آن را ارتقاء بخشید؛ از این رو می‌توان گفت، توسعه مطلوب گردشگری همیشه در راستای اهداف توسعه پایدار صورت گرفته و هرگز تصادفی نیست بلکه مسئله‌ای کاملاً نظام‌مند و برنامه‌ریزی شده است؛ اما لازمه برنامه‌ریزی، سرمایه‌گذاری و توسعه زیرساخت‌های گردشگری، شناسایی مناسب‌ترین مکان‌ها برای توسعه است تا به این ترتیب ضمن ایجاد شرایط مناسب برای توسعه در مناسب‌ترین مکان‌ها، زمینه‌های حفاظت یا احیای مناطق آسیب‌دیده نیز فراهم شود (نامداری و همکاران، ۲۰۲۲). گردشگری طبیعی (اکوتوریسم) نوعی از گردشگری است که بر جاذبه‌های طبیعی تأکید دارد (Weaver, 2008). ویژگی محوری آن، ارتباط با طبیعت و وابستگی به مفهوم توسعه پایدار، ایجاد موقعیت‌های آموزش، بوم‌شناسی و قدرشناسی نسبت به مادر زمین است (Banerjee et al., 2002). به بیان دیگر طبیعت‌گردی یا اکوتوریسم به عنوان یکی از ارکان مهم صنعت توریسم و جهانگردی جهانی است که توجه گردشگران و جهانگردان بسیاری را به خود جلب کرده است (قنبری و محمود صالحی، ۱۳۹۴). توسعه پایدار از طریق توسعه گردشگری و به ویژه اکوتوریسم در حالی که می‌تواند روند تخریب محیط‌زیست و منابع‌های طبیعی را کندتر یا برطرف نماید، ابعاد حفاظتی را نیز با توجه به هماهنگی بین حفاظت و انواع گردشگری ملحوظ نموده و در عین حال سبب ایجاد اشتغال و فعالیت‌های خدماتی و افزایش درآمد گردد (Ghorbannia Khyevari et al., 2019).

گردشگری و به طور اخص طبیعت‌گردی (اکوتوریسم) به خاطر ترویج رفتار مسئولانه در طبیعت، توان بالا در تجهیز جامعه محلی و در نهایت حفاظت خودجوش و مداوم از طبیعت، مورد تأیید است (قاسمی‌نژاد عبدالملکی، ۱۳۹۲). کارشناسان طبیعت‌گردی را بهترین گزینه و راه‌حل برای حفظ طبیعت می‌شناسند

نیازهای نسل حاضر به صورتی که توانایی نسل‌های آینده برای تأمین نیاز خودشان به مخاطره نیافتد را توسعه پایدار می‌گویند. پایداری ضعیف ایجاب می‌کند که تخریب در سرمایه‌های طبیعی با سرمایه‌گذاری در سرمایه‌های انسانی و فیزیکی جبران شود. اما پایداری قوی با توجه به عدم قطعیت هزینه‌های تخریب سرمایه‌های طبیعی، برگشت‌ناپذیر بودن آنها و از دست رفتن ناگهانی این منابع، روی حفظ سرمایه‌های طبیعی تأکید دارد (وصال، ۱۴۰۱). توسعه به معنای بهبود استانداردهای زندگی و ارتقای مستمر کل جامعه و نظام اجتماعی به سمت زندگی بهتر، تا قبل از دهه ۱۹۷۰ مطالعات توسعه تنها بر شاخص‌های اقتصادی تأکید داشت. اما بعد از آن عوامل اجتماعی و فرهنگی در توسعه نیز بسیار مهم تلقی شد و در این تغییر دیدگاه بر مقوله‌ای به نام توسعه پایدار و سرمایه اجتماعی تأکید شد که در درون آن سرمایه فرهنگی و سایر انواع سرمایه‌ها دیده شد (تنهایی و همکاران، ۱۳۹۵).

در دهه ۵۰ میلادی، روش تفکر سیستمی متولد شد که در آن چگونگی و اهمیت بررسی همزمان یک موضوع در رشته‌های مختلف علمی بیان گردید. به زودی، اثربخشی این روش، خود را در تعداد و نیز کیفیت اختراعات و اکتشافات نشان داد و نوعی توسعه انفجاری را به دنبال داشت. دیری نپایید که اثرات زیست‌محیطی این توسعه انفجاری بر جهانیان آشکار گردید و در پس آن آوای نگرانی دانشمندان و اندیشمندان از گوشه و کنار جهان شنیده شد و اندکی بعد، این نگرانی به سرحد هشدار رسید. در اوایل دهه ۷۰ واژه پایداری برای توصیف معادل‌های به کار گرفته شد که دربرگیرنده مفهوم پایه‌های اکولوژی در یک اقتصاد است. در این معادله، اکولوژیست‌ها به مفهوم اساسی محدودیت‌های رشد اقتصادی به جای اقتصاد با ثبات اشاره نمودند تا نگرانی‌های زیست‌محیطی خود را در ارتباط با توسعه اقتصادی بیان کنند (قاسمی‌نژاد و عبدالملکی، ۱۳۹۲).

پیچیده است (قربان‌نیا خیبری و همکاران، ۲۰۱۹). توسعه پایدار، توسعه‌ای تعریف می‌شود که ضمن بهترین بهره‌برداری از منابع موجود برای منافع نسل حاضر، این منابع را باید به صورت مستمر جهت استفاده نسل‌های بعدی نیز حفظ نماید. در مفهوم اکوتوریسم پایدار نیز گردشگری مناسب است که ضمن برطرف ساختن نیازهای تفریحی و تفریحی گردشگران، این حقیقت را در نظر داشته باشد که مناطق مورد بازدید جهانگردان فعلی، متعلق به نسل‌های آینده نیز می‌باشد و باید ضمن استفاده صحیح از آن، چنان آن را حفظ نمود که فرزندانمان نیز بتوانند از وجود و دیدار آنها لذت برده و به آرامش برسند. با توجه به مفهوم گردشگری زیست‌محیطی پایدار، اکوتوریسم یا بوم‌گردی عبارت است از مسافرت مسئولانه و هدفمند در طبیعت به نحوی که از محیط حفاظت شود و به رفاه مردم بومی خدشه وارد نیاید. اکوتوریسم باید منفعی برای جوامع محلی به لحاظ تعالی اجتماعی و رفاه در برداشته باشد و این منافع نیز باید پایدار باشد، به طوری که مجموع درآمدهای حاصل از اکوتوریسم، از آنچه جوامع می‌توانند از راه‌های دیگر کسب کنند بیشتر باشد و البته بایستی دقت داشت که توجه به فواید اکوتوریسم نباید موجب فراموش کردن جنبه‌های نامطلوب این پدیده فزاینده گردد. در هر صورت صنعتی مناسب است که با نگرش سیستمی توسعه یابد، پویا و پایا باشد و این پویایی و پایایی توأمان باشد (شجاعت‌الحسینی، ۱۳۹۲).

۴- روش تحقیق

هدف کلی پژوهش حاضر ارائه الگویی جهت توسعه گردشگری پایدار در جزیره قشم با تمرکز بر چشم‌اندازها و چالش‌های گردشگری طبیعی (اکوتوریسم) است. پژوهش حاضر در چارچوب رویکرد کیفی و با به‌کارگیری روش نظریه داده‌بنیاد انجام شده است. داده‌های مورد نیاز با به‌کارگیری مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته، جمع‌آوری شده است. جامعه آماری این پژوهش خبرگان، مدیران، کارشناسان و متخصصین حوزه گردشگری، هتلداران، آژانس‌های مسافرتی، تورگردی و

زیرا طبیعت‌گردی در صورت رعایت ضوابط و استانداردهای ملی و بین‌المللی از یک سو قادر است بهره‌برداری مناسب از طبیعت را برای نسل حاضر فراهم سازد و از سوی دیگر با افزایش آگاهی عمومی نسبت به ارزش‌های مناظر بکر طبیعی یا میراث فرهنگی بر صیانت بایسته از این منابع و مواهب تأثیرگذار است (رضایان و همکاران، ۱۳۹۲).

تجربیات دیگر مناطق جهان نیز نشان داده است که توسعه گردشگری در هر منطقه موجب رشد و پیشرفت اقتصادی- اجتماعی آن ناحیه گردیده است، بدین منظور گسترش صنعت گردشگری به‌عنوان صنعتی فرابخش که با حوزه‌های مختلف نظیر اقتصاد، کشاورزی، فرهنگ، محیط‌زیست و خدمات در تعامل است، می‌تواند به عنوان یکی از ابزارهای اصلی توسعه مورد توجه قرار گیرد (قربان‌نیا خیبری و همکاران، ۲۰۱۹).

امروز حفظ بهبود و ایجاد محیط‌زیست سالم یکی از مؤلفه‌های مهم دستیابی به پایداری در توسعه قلمداد می‌شود. منظور از پایداری، توانایی اکوسیستم‌ها به ادامه حیاتشان در بلندمدت است. توجه روزافزون به محیط‌زیست ناشی از نحوه مدیریت نوع بشر بر روی کره زمین طی سال‌های متمادی بوده است. با توجه به فعالیت‌های خودآگاهانه و عمدی بشر نمی‌توان از عنصر انسانی به عنوان یکی از تأثیرگذارترین عوامل تغییر شرایط زیستی کره زمین چشم‌پوشی کرد. در واقع پایداری اکوسیستم‌های مدیریت شده به فعالیت‌های انسان هدفمند و خودآگاه بستگی دارد. در بررسی ادبیات توسعه پایدار نیز مشخص می‌شود که حصول پایداری متأثر از عوامل مختلفی نظیر اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و انسانی است و عدم توجه به یکی از آنها دستیابی به پایداری را مختل می‌کند (جورکش، ۱۳۹۱). تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی در توسعه صنعت گردشگری طبیعت به‌دلیل روابط درونی با پدیده‌های مختلف از جمله مردم محلی، ذینفعان، فرهنگ محلی و محیط طبیعی به میزان زیادی

بوم‌گردی‌ها و ... هستند. نمونه‌گیری در این پژوهش، به طور گلوله برفی انجام شد. در تحقیق کیفی، هنگامی جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها متوقف می‌شود که اطلاعات درباره همه دسته‌بندی‌های مورد نظر اشباع شود و این امر زمانی رخ می‌دهد که نظریه یا موضوع مورد مطالعه کامل شود و اطلاعات جدیدی مرتبط با موضوع مورد مطالعه، به دست نیاید. از این رو، در پژوهش‌های کیفی، حجم نمونه را مترادف با کامل شدن داده‌ها یا اشباع داده‌ها می‌دانند در این راستا، نمونه‌های بخش کیفی این پژوهش را ۱۹ نفر از خبرگان تشکیل داده است که پس از ۱۷ مصاحبه به اشباع نظری رسیده است. کوربین و استرواس (۲۰۰۸)، برای ارزشیابی پژوهش‌های مبتنی بر نظریه‌پردازی داده‌بنیاد، به جای معیارهای روایی و پایایی، معیار مقبولیت را پیشنهاد داده‌اند. مقبولیت، یعنی اینکه یافته‌های پژوهش، تا چه حد در انعکاس تجارب مشارکت‌کنندگان، پژوهشگر و خواننده در مورد پدیده مورد مطالعه، موثق و قابل باور است. ۱۱ شاخص برای معیار مقبولیت معرفی شده است که ۶ مورد از آنها در این پژوهش برای ارتقای دقت علمی و روایی و پایایی، مورد استفاده قرار گرفت. استراتژی‌های ممیزی مورد استفاده عبارت بودند از حساسیت پژوهشگر، انسجام روش‌شناسی، متناسب نمودن نمونه، تکرار شدن یک یافته و استفاده از بازخورد مطلعین.

محدوده مورد مطالعه

قشم نام امروزی جزیره و نام شهر بندری جزیره‌ای است در آب‌های خلیج فارس. در دوره‌های مختلف تاریخی این جزیره همواره از اهمیت ویژه برخوردار بوده است. علاوه بر اهمیت ژئوپولیتیکی، این جزیره به دلیل وجود منابع طبیعی گاز و نفت، مجتمع‌های عظیم تجاری، شهرک صنعتی و زمینه‌های گردشگری، نقش موثری در اقتصاد ملی دارد. وجود این پتانسیل در اجتماع قشمی این وسوسه را ایجاد کرده که این بسترها نه تنها شرایط زیست بهتر برای بومیان را در خود دارد، بلکه غیربومیان نیز می‌توانند از آن بهره‌مند شوند. جزیره قشم یک منطقه

تجاری آزاد در تنگه هرمز و در آستانه ورودی خلیج فارس مشرف به ساحل جنوبی ایران است (استراتژی گردشگری جزیره قشم، ۲۰۰۳). جزیره قشم به دلیل موقعیتش در محدوده تنگه هرمز اهمیت ویژه‌ای دارد. علاوه بر جنبه استراتژیک، ویژگی‌های زیستی، زمین‌شناسی، میراث فرهنگی و تاریخی به اهمیت آن افزوده است. تنوع و گستردگی این ویژگی‌ها در جزیره به حدی است که همه شاخص‌های مربوط به مناطق گوناگون حوزه خلیج فارس را می‌توان یک جا دید. تنوع ساختاری سواحل که در جزیره قشم مشاهده می‌شود چکیده‌ای از کل سواحل جنوبی ایران است که یک جا در این جزیره وجود دارند (قاسمی‌نژاد عبدالملکی، ۱۳۹۲). جزیره قشم بزرگترین جزیره کشور جمهوری اسلامی ایران و خلیج فارس در دهانه تنگه هرمز است. از نظر موقعیت جغرافیایی، قشم از شمال به شهر بندرعباس، مرکز بخش خمیر و قسمتی از شهرستان بندرلنگه، از شمال شرقی به جزیره هرمز، از شرق به جزیره لارک، از جنوب به جزیره هنگام و از جنوب غربی به جزایر تنب بزرگ و کوچک و ابوموسی محدود می‌گردد (شیره بوشهری، ۱۳۹۷).

جاذبه‌های اصلی جزیره از نقطه‌نظر یک بازدیدکننده عبارتند از: ساحل، ویژگی‌های طبیعی متنوع (کوه‌های فرسایش‌یافته با جریان باد، چشمه‌ها، جنگل‌های دریایی و غیره) میراث فرهنگی، زیستگاه‌ها و وضعیت بکر آن. این جاذبه هم می‌تواند فرصتی را برای سفرهای کوتاه ایرانیان در تعطیلات و برای بیرون زدن از شهر و محیط زندگی خود فراهم آورد و هم قشم را به عنوان یک مقصد طبیعت گردی و اکوتوریسم به بازارهای داخلی و بین‌المللی منطقه معرفی نمایند (استراتژی گردشگری جزیره قشم، ۲۰۰۳).

ثبت برخی آثار طبیعی و آسیب‌پذیر جزیره قشم در فهرست آثار طبیعی ملی نیز از جمله مصادیق تضمین‌کننده حفظ منابع طبیعی و فرهنگی و در نهایت رشد سالم اقتصاد محلی است. نظر به گردشگرپذیری فوق‌العاده جزیره قشم از دیرباز، توسعه زیرساخت‌های گردشگری و

الف) کدگذاری باز:

کدگذاری باز اولین مرحله در تجزیه و تحلیل داده‌ها و کدگذاری است. در طول مرحله کدگذاری باز، داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها به دقت بررسی شد، مقوله‌های اصلی و مقوله‌های فرعی مربوط به آن‌ها مشخص شدند و خرده مقوله‌ها (زیر مقوله‌ها) تعیین شدند. طی این تحلیل‌ها، فنون تحلیلی پیشنهاد شده کوربین و استرواس (۲۰۰۸) به کار گرفته شد. واحد اصلی تحلیل برای کدگذاری باز مفاهیم بودند. رونوشت مصاحبه‌ها برای یافتن مقوله‌های اصلی، مقوله‌ها، خرده مقوله‌ها به طور منظم بررسی شد. طی این فرایند کدگذاری، ۲۰۷ کدباز، ۶۸ خرده مقوله یا مفهوم و ۱۴ مقوله استخراج و ویژگی‌های آنها، شناسایی شد. جدول ۱، نمونه‌ای از کدگذاری باز را نشان می‌دهد.

توسعه گردشگری روستایی، از اهداف ژئوپارک قشم بوده است که تأثیری پایدار و ژرف بر سرنوشت و کیفیت زندگی جامعه محلی خواهد داشت (قاسمی نژاد عبدالملکی، ۱۳۹۲). مشخصه جزیره قشم مناظر معمولاً بیابانی و خشک آن است. آب و هوای این جزیره در زمستان معتدل و در تابستان بسیار گرم و مرطوب است (استراتژی گردشگری جزیره قشم، ۲۰۰۳). دگرگونی‌های متعدد جزیره قشم می‌توانند به دو شکل فرصت یا تهدید برای نظام اجتماعی آن مطرح شود. البته به هم خوردن تعادل نظام اجتماعی یا رسیدن به تعادل جدید در هر جامعه‌ای منتج از عوامل متعددی می‌باشد (تنهایی و همکاران، ۱۳۹۵).

موقعیت جغرافیایی قشم در تنگه هرمز در جوار شبه جزیره عربی به این معناست که این جزیره موقعیت منطقه‌ای خود را با یکی از اصلی‌ترین مناطق جهان یعنی خاورمیانه شریک است. کشورهایی چون مصر و در سال‌های اخیر دبی به خاطر مقاصد گردشگری در حال پیشرفت و پر رونق در خود شهرت جهانی دارند. در این فضای بسیار رقابتی، جزیره قشم با چالش‌های بسیاری به ویژه در رابطه با دوام آوردن در این بازار، با محصولات گردشگری خود رو به رو است. آثار مضاعف هم افزایی حاصل از ارائه خدمات مکمل ترکیبی با دیگر مقاصد گردشگری از جمله خود سرزمین ایران گزینه‌های راهبردی است که باید در نظر گرفته شوند (استراتژی گردشگری جزیره قشم، ۲۰۰۳).

۵- یافته‌های تحقیق

تجزیه و تحلیل داده‌های این پژوهش براساس دستورالعمل‌های کوربین و استرواس (۲۰۰۸)، شامل سه مرحله اصلی کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی است. در نهایت نظریه (مدل کیفی) پژوهش بیان شده است.

جدول ۱- نمونه‌ای از کدگذاری باز

مفاهیم	نمونه مصاحبه
ایجاد نگرش مثبت در گردشگران خارجی نسبت به کشور	توسعه گردشگری موجب بالا رفتن فرهنگ و دانش ملت هم خواهد شد. یکی با جابجایی مردم مختلف با فرهنگ‌های مختلف و جو فرهنگی که به شما منتقل می‌کند و با فرهنگ‌های جدید آشنا می‌شوند و گردشگری بین‌المللی به تبع با فرهنگ خارجی کشور و مردم آشنا می‌شوند و همچنین خارجی‌هایی که به این جزیره سفر می‌کنند با فرهنگ مردم جزیره آشنا می‌شوند و می‌بینیم که گردشگر خارجی از ایران بازدید کرده است چقدر با دید خوب و مثبتی از سفرشان به ایران برای سایرین تعریف نموده است.
توسعه پایدار	عدم توسعه پایدار موجب عدم ارتباط و مرادده فرهنگی مردم جزیره با فرهنگ سایر مردم کشور همچنین سایر مردم کشورهای دیگر می‌شود.
اقتصاد مردم بومی و محلی	بیشترین تأثیر بر زندگی مردم در صورت عدم توسعه گردشگری پایدار موضوع منتشر شدن جوامع محلی از درآمدها و ثروت‌های این صنعت بوده است.
پتانسیل گردشگری کشور	بلااستفاده ماندن از محبت‌های خدادادی که در این جزیره زیبا وجود دارد و طبیعتاً با برنامه‌ریزی می‌توان از این ظرفیت‌ها و پتانسیل در جهت رونق وضعیت اقتصادی جزیره به‌خصوص مردم جزیره و جوامع محلی استفاده نمود.

ب) کدگذاری محوری:

در کدگذاری محوری، مفاهیم براساس اشتراکات یا هم‌معنایی در کنار هم قرار می‌گیرند. به عبارت دیگر، کدها و دسته‌های اولی‌های که در کدگذاری باز ایجاد شده‌اند، با یکدیگر مقایسه می‌شوند و ضمن ادغام کدهایی که از نظر مفهومی با یکدیگر مشابه‌اند، دسته‌هایی که به یکدیگر مربوط می‌شوند، حول محور مشترکی قرار می‌گیرند. در واقع، در این مرحله، ابعاد پارادایم کدگذاری شکل می‌گیرد و شامل شش دسته، مقوله محوری، شرایط علی، شرایط مداخله‌گر، شرایط بستر حاکم، راهبردها و پیامدها است. از اینرو، در این پژوهش، بر اساس ابعاد پارادایم کدگذاری، تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه، به شرح جدول ۲ تبیین شد. از این رو در این پژوهش براساس ابعاد پارادایم کدگذاری، تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه تبیین شد.

جدول ۲- نمونه‌ای از کدگذاری محوری

مؤلفه‌ها	مفاهیم	فراوانی
توسعه گردشگری پایدار	رسیدن به توسعه پایدار	4
	حفظ آثار محیطی توسط مردم	2
ارتقای شاخص‌های جهانی گردشگری نسبت به جزیره قشم و ایران	رضایتمندی ادارات و شرکت‌ها و سازمان‌های مرتبط	3
	افزایش کیفیت و رضایتمندی گردشگران و مردم جزیره	3
	ارتقای شاخص‌های گردشگری جزیره	1
	ارتقای جایگاه جهانی کشور در بحث گردشگری طبیعی	1
ارتقای فرهنگ و تبادل فرهنگی	ایجاد نگرش مثبت در گردشگران خارجی نسبت به کشور	1
	افزایش فرهنگ و دانش	1
	آشنایی گردشگران با فرهنگ مردم جزیره	2
ارزآوری و توسعه اقتصادی	اشتغالزایی	3
	بهبود وضعیت اقتصادی و معیشتی مردم جزیره	10
	ارزآوری برای کشور	8
	توسعه اقتصادی و حفظ محیط‌زیست	4
	الگوبرداری از تجربیات کشورها و شهرهای موفق	8
هدف‌گذاری و تعیین استراتژی جهت رسیدن به هدف	حفاظت از مکان گردشگری با وضع قوانین	2
	نگارش طرح جامع گردشگری	5
	سیستم یکپارچه و هماهنگ	7
	تعیین دستورالعمل و آیین‌نامه‌ها	2
	برنامه‌ریزی نظارت و کنترل	9
	تدوین راهبرد و استراتژی و هدفگذاری	11
آموزش و فرهنگ‌سازی	نگرش، آشنایی و دانش مسئولین در مورد صنعت گردشگری	7
	آگاهی دادن و آموزش	7

1	فرهنگ‌سازی	
1	شناخت فرهنگ و آداب و رسوم جامعه محلی	فراهم‌نمودن زیرساخت‌های مناسب برای گردشگری
2	شناسایی مکان گردشگری	
1	بومی‌سازی	
1	تسهیل شرایط برای سرمایه‌گذاری توسط بخش خصوصی	
1	تسهیل شرایط برای حضور گردشگر خارجی	
3	معرفی جزیره قشم و بستر گردشگری طبیعی آن به گردشگران	
1	فراهم آوردن زیرساخت سیستم‌های اطلاع‌رسانی	
1	فراهم آوردن زیرساخت سیستم‌های حمل و نقل	
2	عدم توجه و رسیدگی به آثار طبیعی	
1	تحریم‌ها	
1	عدم آگاهی مدیرعامل سازمان یا مسئولین وقت	
3	عدم برنامه‌ریزی صحیح	
4	تضاد اهداف و دیدگاه‌ها در سطوح کلان کشور	
1	دادن مجوزهای بدون برنامه‌ریزی و بدون طرح مطالعاتی	
1	بروکراسی اداری	
1	تغییرات مدیریتی	
6	عدم هماهنگی بین دستگاه‌های اجرایی	
1	عدم وجود قوانین و مسائل مربوط به گردشگری	
1	مقاومت جامعه محلی	مشکلات زیرساختی
2	ضعف در موضوع آموزش	
3	مشکلات زیرساختی و مدیریتی	
1	امنیت جزیره قشم و خلیج فارس	موقعیت جغرافیایی، ظرفیت و امکانات بالقوه قشم
6	شرایط و موقعیت مکانی قشم	

1	کارت سبز ژئوپارک	
7	مواهب طبیعی قشم	ژئوسایت‌ها
2	آداب و رسوم	
1	موسیقی محلی	
2	صنایع دستی	
1	غذاهای محلی دریا	
1	جمعیت بومی	
4	تاریخ و فرهنگ غنی	
7	توسعه پایدار	
1	مراوده فرهنگی مردم جزیره با فرهنگ سایر مردم	
1	حفظ آثار طبیعی جزیره	
3	ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های موجود در بحث گردشگری طبیعی در جزیره قشم	پتانسیل جزیره قشم برای گردشگری
2	پتانسیل گردشگری کشور	
2	رقابت در بازار گردشگری بین کشورها	عوامل اقتصادی و سیاسی
1	منطقه آزاد قشم	
1	برقراری ارتباطات مناسب با کشورهای منطقه	
3	بازار رقابت جزیره با شهرها و کشورهای همجوار	
2	اقتصاد مردم بومی و محلی	
2	جلوگیری از مهاجرت مردم از جزیره جهت کسب درآمد	
1	اشتغالزایی برای جوانان و مردم جزیره	
2	جلوگیری از گرایش جوانان و جوامع محلی به مشاغل کاذب	
2	علاقه به سفرهای ارزان قیمت داخلی	

گام سوم - کدگذاری انتخابی:

کرد. نمودارهای ۱ و ۲ خروجی نرم‌افزار و مدل زمینه‌ای استخراج شده از نظرات متخصصان پیرامون عنوان پژوهشی را نشان می‌دهد.

در این مرحله محقق با تعداد اندکی از مقوله‌های انتزاعی به تدوین نظریه پرداخته و نیازی به کدبندی داده‌های جدید ندارد. مقوله‌های مورد استفاده به لحاظ نظری اشباع شده است و هرکدام بر اساس مفاهیم کدبندی شده مراحل اول و دوم به صورت منطقی در کنار یکدیگر قرار گرفته‌اند، سپس محقق باید مقوله هسته را انتخاب کند. مقوله هسته به دو شیوه انتخاب می‌شود. در شیوه اول، محقق ممکن است یکی از مقوله‌های موجود را گزینش نماید و در شیوه دوم وی باید نسبت به تعیین یا ساخت یک مقوله جدید اقدام نماید؛ انتخاب مقوله هسته‌ای در مرحله کدبندی گزینشی مستلزم بررسی دقیق داده‌ها در دو مرحله قبل است. برای تعیین یا ساخت مقوله هسته معیارهای به شرح زیر وجود دارند:

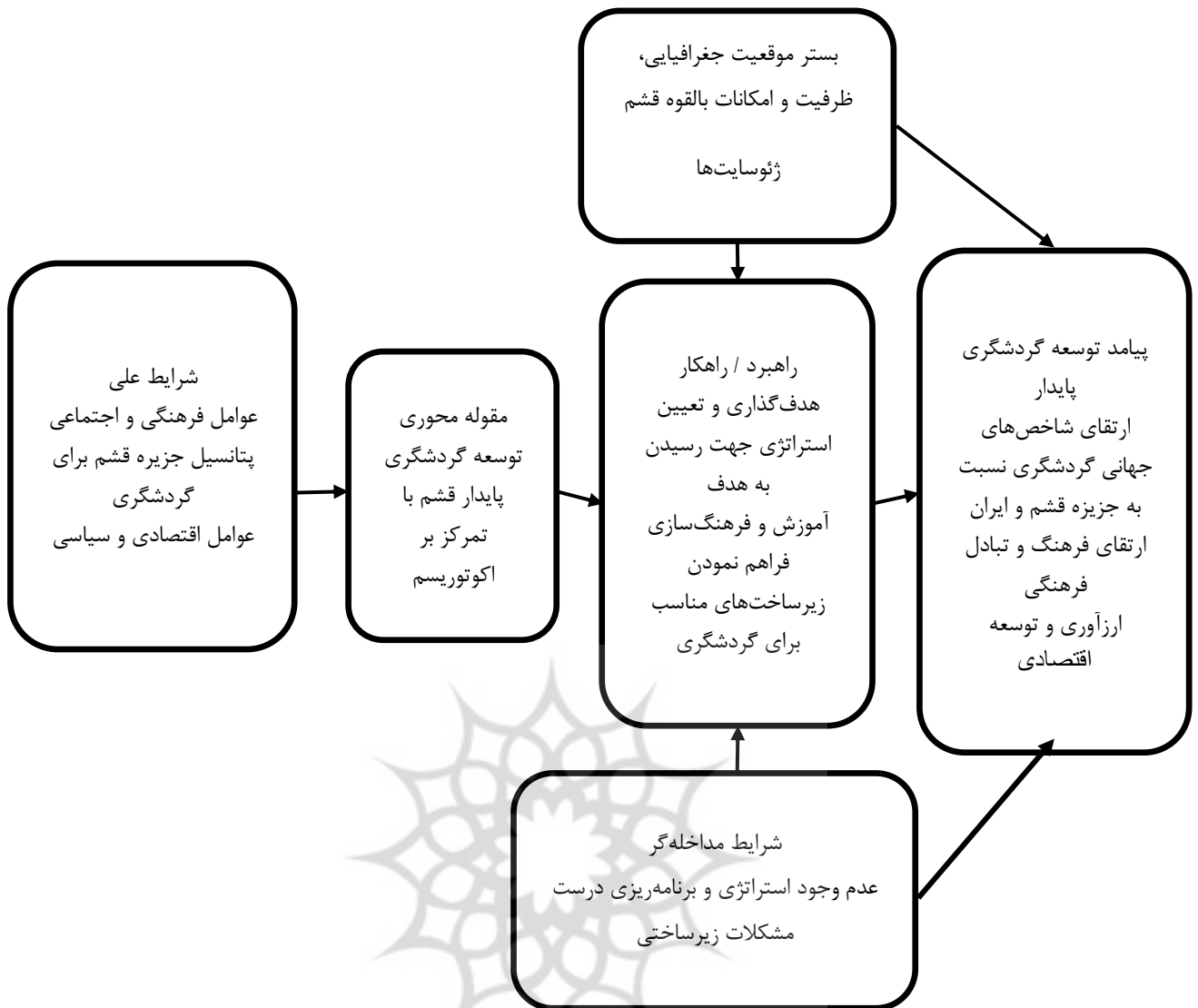
مقوله هسته باید محوری باشند؛ به این معنا که همه مقوله‌های عمده دیگر با آن ارتباط داشته باشند. باید به فراوانی در داده‌ها به آن اشاره شده باشد. این به آن معنا است که در همه یا اکثر موارد عبارت‌های معطوف به مقوله‌ها در داده‌های خام وجود داشته باشند. منطقی باشد و داده‌ها را به زور به همدیگر تحمیل نکنند.

عنوان یا عبارتی که برای تشریح مقوله هسته به کار می‌رود باید به اندازه‌ای انتزاعی باشد که بتواند برای پژوهش در دیگر حوزه‌های اساسی به کار گرفته شود و به تولید یک نظریه عمومی‌تر بینجامد.

مفهوم یا مقوله محوری باید قادر به تبیین تفاوت‌ها بوده و در عین حال از داده‌ها برخاسته باشد.

سپس، مقوله‌های عمده در قالب یک مدل پارادایمی (مدل زمینه‌ای) حول مقوله هسته به یکدیگر ارتباط داده می‌شوند. در واقع، مدل ترسیم شده به توصیف صوری مقوله و تحلیل و تبیین آن می‌پردازد. این فرایند را ترکیب مقوله هسته و پالایش و آراستن سازه‌های منتج شده از آن اطلاق می‌شود. مدل مذکور را می‌توان به صورت یک مدل یا نمودار صوری، اما معنایی و مفهومی ترسیم

نمودار ۲- مدل کیفی پژوهش پیرامون توسعه گردشگری پایدار در جزیره قشم با تمرکز بر چشم‌اندازها و چالش‌های

گردشگری طبیعی (اکوتوریسم)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

۶- نتیجه‌گیری و پیشنهاد

امروزه گردشگری به عنوان یکی از ارکان اصلی اقتصاد جهانی سهم چشم‌گیری در معادلات اقتصادی بین‌المللی ایفا می‌کند. از این رو با توسعه فعالیت‌های گردشگری و شناسایی بخشی از جاذبه جهانگردی ایران به خصوص در نواحی شهری می‌توان به بهبود ارتقای سطح این فضاها کمک شایانی کرد و برای بهسازی و بازسازی کالبد اقتصادی و اجتماعی آنها گام مؤثری برداشت و توسعه گردشگری شهری هم به ساکنان بومی شهرها و هم اقتصاد ملی کشور کمک کرد. جزیره قشم یکی از مناطق مستعد برای جذب گردشگر است که دارای قابلیت‌های گردشگری بالایی (چه از لحاظ جاذبه و چه خدمات گردشگری) برخوردار است و گردشگران زیادی به‌ویژه در فصول بهار و زمستان از آن دیدن می‌کنند.

توجه به پیچیدگی‌ها و گستردگی فعالیت‌های گردشگری و اثرات آنها بر شرایط اقتصادی- اجتماعی و زیست‌محیطی می‌تواند بسترهای لازم برای توسعه گردشگری پایدار را فراهم آورد. جزیره قشم با وجود جاذبه‌های مهم طبیعی و اقتصادی، از توسعه‌نیافتگی در گردشگری رنج می‌برد و نیازمند شناخت علمی زمینه‌های رشد و توسعه پایدار از جمله ارتباط میان تقویت گردشگری و توسعه پایدار است. در این راستا، هدف این پژوهش، ارائه الگویی جهت توسعه گردشگری پایدار در جزیره قشم با تمرکز بر چشم‌اندازها و چالش‌های گردشگری طبیعی (اکوتوریسم) می‌باشد. در پژوهش بالغ بر ۲۰۷ کد باز، ۶۸ خرده مقوله یا مفهوم و ۱۴ مقوله استخراج و ویژگی‌های آنها شناسایی شد که به کارگیری و توجه به همه آنها به صورت توأمان می‌تواند شرایط دستیابی به گردشگری پایدار در جزیره قشم با تمرکز بر چشم‌اندازها و چالش‌های گردشگری طبیعی را فراهم کند. براساس نتایج این پژوهش، مقوله اصلی در این پژوهش را گردشگری پایدار در جزیره قشم با تمرکز بر چشم‌اندازها و چالش‌های گردشگری طبیعی تشکیل می‌دهد. براساس

نتایج این تحقیق علل (شرایط علی) ایجاد تمرکز بر چشم‌اندازها و چالش‌های گردشگری طبیعی، عبارتند از: عوامل فرهنگی و اجتماعی، پتانسیل جزیره قشم برای گردشگری و عوامل اقتصادی و سیاسی.

جهت اجرای مؤثر تمرکز بر چشم‌اندازها و چالش‌های گردشگری طبیعی، راهبردها و راهکارهای پیشنهادی خبرگان بدین شرح می‌باشد:

هدف گذاری و تعیین استراتژی جهت رسیدن به هدف با استفاده از الگوبرداری از تجربیات کشورها و شهرهای موفق، حفاظت از مکان گردشگری با وضع قوانین، نگارش طرح جامع گردشگری، سیستم یکپارچه و هماهنگ، تعیین دستورالعمل و آیین‌نامه‌ها، برنامه‌ریزی نظارت و کنترل و تدوین راهبرد و استراتژی و هدف‌گذاری

آموزش و فرهنگ‌سازی از طریق نگرش، آشنایی و دانش مسئولین در مورد صنعت گردشگری، آگاهی دادن و آموزش و فرهنگ‌سازی

فراهم نمودن زیرساخت‌های مناسب برای گردشگری از طریق شناخت فرهنگ و آداب و رسوم جامعه محلی، شناسایی مکان گردشگری، بومی‌سازی، تسهیل شرایط برای سرمایه‌گذاری توسط بخش خصوصی، تسهیل شرایط برای حضور گردشگر خارجی، معرفی جزیره قشم و بستر گردشگری طبیعی آن به گردشگران، فراهم آوردن زیرساخت سیستم‌های اطلاع‌رسانی و فراهم آوردن زیرساخت سیستم‌های حمل‌ونقل که در این میان، موقعیت جغرافیایی، ظرفیت و امکانات بالقوه قشم و ژئوسایت‌ها می‌تواند زمینه اجرای آنها را فراهم آورد. اگرچه چالش‌ها و موانع موجود از قبیل عدم وجود استراتژی و برنامه‌ریزی درست و مشکلات زیرساختی ممکن است این روند را کند نماید که باید در جهت برطرف کردن و کاهش اثرات زیانبار آن چاره‌اندیشی شود اما در نهایت اجرای این راهبردهای نتایج و پیامدهای زیر را در پی خواهد داشت: توسعه گردشگری پایدار، ارتقای شاخص‌های جهانی

گردشگری نسبت به جزیره قشم و ایران، ارتقای فرهنگ و تبادل فرهنگی و ارزآوری و توسعه اقتصادی که همگی این پیامدها، مطلوب می‌باشد.

نتایج پژوهش محمودی (۱۴۰۱) با تأکید بر برنامه‌ریزی و آموزش، شناسایی پتانسیل‌ها و طبقه‌بندی آنها و نگرش سیستمی برای توسعه گردشگری، شناسایی فرهنگ‌های خاص و ترویج آنها که موجب افزایش آگاهی‌های مردم نسبت به سنت‌های بومی و محلی می‌شود و نیز تأثیر گردشگری بر درآمد ملی، اشتغال، تغییر قیمت‌ها و تراز بازرگانی ملی، یافته‌های این پژوهش را تأیید می‌کند. میرزاده کوهشاهی و رستمی (۱۴۰۱) بر ارائه راهبردهای نو و برنامه‌ریزی دقیق جهت شناسایی پتانسیل‌های مختلف گردشگری جزیره با تبلیغات مناسب و نیاز به کارآمدی نظام مدیریتی اشاره کرده‌اند که یافته‌های این پژوهش را تأیید می‌کند. همچنین این یافته‌ها هم راستا با نتایج پژوهش کیانی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۶)، رضاییان و همکاران (۱۳۹۵)، قنبری و همکاران (۱۳۹۱) می‌باشد. ضیاءپور و همکاران (۱۳۹۳) نیز در پژوهشی مشابه در جزیره هرمز، بر ایجاد زمینه‌های آگاهی‌سازی بیشتر گردشگران از مسائل زیست‌محیطی و کاهش اثرات مخرب بر طبیعت و توجه به پتانسیل‌های اکولوژیکی در آن تأکید کرده‌اند. همچنین یافته‌های این تحقیق یافته‌های شاه‌حسینی و مدبری (۱۳۹۵) را مبنی بر اینکه برقراری مبادلات فرهنگی میان طبیعت‌گردها و مردم محلی قشم موجب وسیع‌تر شدن افق اندیشه دو طرف، کاهش پیش‌داوری‌ها و نزدیک‌تر شدن انسان‌ها به یکدیگر شده است و اینکه گسترش تسهیلات شهری، زیرساخت‌ها و تسهیلات اجتماعی- فرهنگی، به‌واسطه توسعه گردشگری، موجب شتاب گرفتن توسعه روستایی شده است، را تأیید می‌کند.

۷- منابع

ابوالحسن تنهایی، حسین؛ ساروخانی، باقر؛ قورچیان، نادرقلی؛ ابراهیمی قلعه قاضی، عباس. (۱۳۹۵). ابعاد توسعه اجتماعی در قشم با تکیه بر نظریه

پارسنز. فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۷(۱): ۲۳۴-۲۲۵.

امیری، فوژان؛ محبی، سراج‌الدین. رنجیر، باقری. (۱۳۹۸).

شناسایی عوامل مؤثر بر بازاریابی گردشگری و ارائه مدل مناسب اکوتوریسم و گردشگری روستایی (مورد مطالعه: استان هرمزگان). فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۹(۳۵): ۹۵-۱۰۴

جورکش، حمید. (۱۳۹۱). بررسی میزان آگاهی زیست‌محیطی جوامع محلی سواحل جنوبی ذخیره‌گاه زیست کره حرا و ارائه راهکارهای بهبود آن. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس.

حاتمی‌نژاد، حسین؛ کریمیان، تقی؛ حاجیلو، مهدی؛ رحمانی سرباست، مجید. (۱۳۹۶). ارزیابی توانمندی‌های اکوتوریستی جزیره قشم. نشریه گردشگری و چشم‌انداز آینده، ۴(۳): ۲۳-۳۵.

دهقان، علیرضا؛ خرمایی، فرهاد؛ غنیمت، الناز؛ طباطبایی، سید مسعود. (۱۳۹۹). نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات در توسعه اکوتوریسم پایدار روستایی جزیره قشم. نشریه توسعه پایدار محیط جغرافیایی، ۲(۳): ۸۷-۱۰۴.

رضایان، سحر؛ جوزی، سید علی؛ پیراسته، اسماء. (۱۳۹۲). ارائه برنامه مدیریت راهبردی توسعه طبیعت‌گردی جزیره قشم به روش SWOT. فصلنامه علوم و تکنولوژی محیط‌زیست، ۱۵(۱): ۹۱-۱۰۹.

رضائی، ناصر؛ حیدری‌فر، محمدرئوف؛ درفشی، خه بات. قیطولی، نسرین. (۱۳۹۹). امکان‌سنجی توسعه اکوتوریسم در منطقه اورامانات با تأکید بر بخش باینگان. فصلنامه علوم محیطی، ۱۸(۲): ۱۱۰-۹۵.

جغرافیا (برنامه ریزی منطقه ای)، ۱۲(۴۹):
۱۰۶-۱۲۳

نامداری، پانته‌آ؛ لاهیجانیان، اکرم الملوک؛ دهقانی
قناتغستانی مرتضوی؛ محمد صدیق. (۲۰۲۲).
مدل اکولوژیکی توسعه اکوتوریسم در جزیره
هرمز با تأکید بر توسعه پایدار. پایداری، توسعه
و محیط زیست، ۳(۱):۲۹-۴۴.

وصال، محمد. (۱۴۰۱). توسعه پایدار. دانشنامه اقتصاد،
۵(۱).

Banerjee, U.K., Smrita, K., Paul. S.K. and
Sudhakar, S.,(2002). Remote
Sensing and GIS based ecotourism
planning: A case study for western
Midnapore, West Bengal, India.
ESRI, publications (GIS
development.net). Bangladesh
Forest Department (BFD).

Bohlin, M. & Brandt, D. & Elbe, J. (2016)
Tourism as a vehicle for regional
development in peripheral areas –
myth or reality? A longitudinal
case study of Swedish regions,
European Planning Studies,
24(10):1788–1805

Brandful, Patrick Cobbinah, Rosemary
Black & Nelson Nyabani N-
yanbini (2021) Ecotourism
Glocalization: An Analysis of
Policy and Expert Perspectives,
Tourism Planning & Development,
18(3):314-339

Chlachula, J., Zhensikbayeva, N. Z.,
Yegorina, A. V.,
Kabdrakhmanova, N. K.,
Czerniawska, J., & Kumarbekuly,
S. (2021). Territorial assessment of
the East Kazakhstan
geo/ecotourism: Sustainable travel

شجاعت الحسینی، سید جواد. (۱۳۹۲). اکوتوریسم و
توسعه پایدار، اولین همایش ملی گردشگری،
جغرافیا و محیط‌زیست پایدار، همدان.

شیره بوشهری، مریم. (۱۳۹۷). مرکز گردشگری سازگار با
محیط‌زیست قشم، پایان‌نامه کارشناسی ارشد،
رشته معماری گرایش معماری، موسسه آموزش
عالی امین (غیرانتفاعی - غیردولتی).

علیزاده، رضا؛ ایزدی، حسن؛ آراسته، مجتبی. (۱۴۰۰).
تعیین راهبردهای توسعه گردشگری پایدار در
نواحی ساحلی با تأکید بر گردشگری
طبیعت‌محور، مطالعه موردی: منطقه ساحلی
بندر مقام تا بندر حسینیه در استان هرمزگان.
فصلنامه جغرافیا و توسعه، ۱۹(۶۴): ۲۱۵-۲۳۶.

قادری، اسماعیل؛ فرجی‌راد، عبدالرضا؛ بروجی، سمیرا.
(۱۳۹۰). جایگاه گردشگری در سیاست‌ها و
برنامه‌های توسعه مناطق آزاد (مطالعه موردی
قشم)، فصلنامه فضای گردشگری، ۱: ۱۴۴

قاسمی نژاد عبدالملکی، مازیار. (۱۳۹۲). ژئوپارک جهانی
قشم، انتشارات ماه و ما، تهران.

کیانی، سجاد؛ کیانی، واحد. (۱۳۹۸). مقایسه تحلیلی قشم
و آنتالیا به منظور ارائه راهبردهای توسعه
گردشگری. انسان و محیط زیست ۱۷(۴):۵-
۴۷.

مشکینی، ابوالفضل؛ تردست، زهرا؛ خلیجی، محمدعلی.
(۱۳۹۹). الگوی توسعه گردشگری مرزی مناطق
آزاد تجاری مطالعه موردی: منطقه آزاد قشم،
پژوهش‌نامه مطالعات مرزی، ۳(۸).

میرزاده کوهشاهی، مهدی؛ رستمی، منا. (۱۴۰۱).
شناسایی راهبردهای توسعه اکوتوریسم جامعه
بنیاد در جزیره قشم از نگاه فعالان بوم‌گردی با
استفاده از مدل استراتژیک SOAR. فصلنامه

journey of ecotourism through a meta-analysis of tourism journal publications. *Asia Pac. J. Tour. Res*, 24: 1047–1065.

prospects in the Southern Altai Area. *Geosciences*, 11(4): 156.

Corbin, J., & Strauss, A. (2008). *Techniques and procedures for developing grounded theory. Basics of Qualitative Research*, 3rd ed.; Sage: Thousand Oaks, CA, USA.

Ghorbannia Khybari, V., Mirsanjari, M., Liaghati, H., Armin, M. (2019). Evaluation of the potential of ecotourism development in Dena county using Fuzzy quantifiers and decision-making scenarios of ANP-OWA algorithm. *Geography (Regional Planning)*, 9(1), 381-401.

Rosentraub, M.S. & Joo, M. (2009) *Tourism and Economic Development: Which Investments Produce Gains for Regions?*, *Tourism Management*, 30(1):759-770

Stoffelen, Arie. & Vanneste, Dominique. (2017) *Tourism and cross-border regional development: Insights in European contexts*, *European Planning Studies*

Stoffelen, Arie. & Vanneste, Dominique. (2017) *Tourism and cross-border regional development: Insights in European contexts*, *European Planning Studies*.

Weaver, D., 2008. *Ecotourism*. John Wiley & Sons, Australia

Wondirad, A. (2020), Does ecotourism contribute to sustainable destination development, or is it just a marketing hoax? Analyzing twenty-five years contested